

A nagydéli lararium múzeumbakerülése

A hat évtizede alapított veszprémi múzeum már a létrejötte utáni években nemzetközi jelentőségű kutatásokat végzett, gyűjteménye rohamos mértékben gyarapodott. Mindazok, akik a vármegyeháza második emeletének tizegynéhány helyiségében ideiglenesen: otthon talált múzeumban annakidején megfordultak, csodálattal adóztak a látottak alapján az első igazgató, Laczkó Dezső és kezdettől fogva munkatársa, Rhé Gyula hihetetlen energiával folytatott gyűjtőtevékenységének.

Kevesen tudták azonban akkoriban és kevesen tudják ma is, milyen erőfeszítéseket kívánt e gyűjtemény rendszeres gyarapítása, főleg egy-egy jelentősebb ásatás pénzügyi fedezetének előteremtése, vagy éppen értékes leletek megszerzése. Nem általánosságban kívánok ezúttal azokkal a problémákkal foglalkozni, melyeket Rómer Flóristól kezdve Móra Ferencig számos magyar régész panaszkodott, ostorozott, egyszerűen: amelyek a múzeumi munkásság kerékkötői voltak. Ahelyett, hogy a Habsburg-monarchia, vagy Horthy-Magyarország állami szerveinek fukarságát, az urak és vagyonosok értetlenségét vagy éppen kapzsiságát, általában a múzeumok iránt tanúsított közönyt vázolni, egy jellegzetes példán szeretném bemutatni: mit kellett küzdenie egy vidéki múzeumigazgatónak azért, hogy egy értékes, csakis a múzeumba kívánczoló régészeti lelet-együttest valóban oda juttasson, ahová való.

A Bakonyi Múzeum történetének kutatása közben, a múzeumi irattárban, a Laczkóra amúgyis jellemző kínos pontossággal iktatott, dátum, szám szerint rendezett és megőrzött iratkötegek között bukantunk rá egy teljesen külön kezelt csomagra. Ez egyszer Laczkó kivételt tett, maga emelte ki az évek szerinti sorrendből az iratokat, gyűjtötte egybe kilenc éven át egy ügy hatvannál több ügyiratát. Burkolólapján rajta van a feljegyzése is még: „A hathalmi lelet.” Különös, hogy az ügy lezárása után se bontotta szét s helyezte vissza helyükre az iratokat. Lehetséges, talán ő is arra gondolt, hogy ezek alapján megírható lesz egyszer ez a tanulságos, de egyben kegyetlen-kínosan leleplező história.

Lényegében „csak” a múzeum Európaszerte ismert, két római, páratlan szépségű kisplasztikai alkotásának, egy házioltár Apolló és Lar szobrának

és a hozzájuk tartozó további bronztárgyaknak múzeumbakerülését illető iratcsomagról van szó. Tekintve a leletegyüttes kiemelkedő értékét, az eddig ismeretlen adatok múzeumi szempontból is értékesek. De az iratoknak ennél lényegesen több mondanivalója van. Ha az egyik oldalon a múzeuma gyarapításán szívvel-lélekkel munkálkodó, sőt olykor erőteljes megoldásoktól, máskor politikai sakkhúzásoktól se visszariadó múzeumigazgató egyénisége, tudományszeretete világlik ki belőle, a másik oldalon találkozunk a haszonlesés, a rang- és címkörség képviselőivel. Egyben egy olyan társadalmi körképpel, melyben főispán, püspök, földbirtokos, kapitalista, képviselő, mindenki szerepet játszik, a két bronzszobrocscsa, két bronzmécses és egy bronzkancsó s egy nemesi előnév kapcsán. Mert igen sokan szerepet játszottak ebben a tragikomikus színjátékban, amíg a római istenek bronzszobrai magyar nemesi előnévhez juttattak egy dúsgazdag, magyarul nem is tudó szeszgyárost és nagybérliót. Kétlem, hogy a magyar múzeumok története fel tudna mutatni még egy olyan tárgyat, amely társadalmi előlépéshez segített valakit a monarchia Magyarországában: feudális ranghoz egy törekvő burzsoát.

Az említett nagydéli lararium (Laczkó hathalmi leletnek nevezi, nem is alaptalanul, hiszen igaz, hogy Nagydem — Veszprém megye, pápai járás — határából származik, de a hathalmi uradalom akkori bérliói tulajdonából került múzeumba) előkerülése után csakhamar közismertté vált hazai szakembereink előtt. Tudomásunk szerint 1906 tavaszán találták, s Rhé Gyula már 1908-ban közreadta ismertetését róla.¹ Ez a csodált és értékelt leletegyüttes máig egyetlen, alapos és kimerítő feldolgozása.² Azonban a veszprémi illetékeseken és a Múzeumi és Könyvtári Felügyelőségen akkori vezetőin kívül senki sem szerezhette tudomást arról, mi akadályozta meg 1914 tavaszáig, hogy a veszprémi múzeum magát a lelet jogos birtokosának vallhassa. Rhé cikkéből el is hagyta a lelelkörülmények szabatos leírását, meg sem említette az akkori tulajdonos — Frankl Henrik nevét³ —, nyilván okkal cselekedett így. (9. kép)

Mielőtt a nagydéli római bronzlelet múzeumba kerülésének valóban regényes történetét ismertet-

9. kép. A nagydéli lararium leletgyűjtése
Abb. 9. Fundkomplex des Larariums
von Nagydem

ném, néhány szóval meg kell világítani azt is, hogy Laczkónak nem fantomok ellen kellett küzdenie, a múzeummal szemben feltornyosuló akadályok abban az időszakban valóban szinte áthághatatlanok voltak. Ez egyúttal a magyar múzeumtörténet. műtárgyvédelem jellegzetes esete, példája és így e témának is élő tanúságául szolgál. Röviden arról van szó, hogy az 1900-as évek elején egy magános birtokában, tulajdonában levő, bár közérdekű műkincs jog szerint magántulajdon volt és lehetett olyannyira, hogy törvényes úton azt közgyűjtemény megszerezni képtelen volt. Ennek oka az, hogy még csak annyira használható műtárgyvédő törvényünk sem volt, mint amilyet 1881-ben a műemlékek védelmére hoztak.^{3a}

A századeleji megfogalmazás szerint az „ingó műemlék” címszó alá tartozó, „régészeti, vagy művészeti, történeti vagy műtörténeti értékkel bíró és a közérdek szempontjából fenntartásra méltó” tárgyak szabad adásvétel tárgyát képezhették, az országból bárki kivihette és külföldön értékesíthette azokat anélkül, hogy ezt a „köz” bármilyen módon korlátozni, vagy megakadályozni tudta volna. Ennélfogva az ország hazai és belföldi műkereskedők eldorádója lett.

Sok szakember látta, tudta ezt, nemegyszer tették szóvá hivatalos helyeken és a közvélemény előtt egyaránt. A szakemberek közül ezúttal csak egyet idézzünk tanúságul, Sági Jánost, a keszthelyi múzeum egyik alapítóját, aki 1913-ban ezt írja a Múzeumi és Könyvtári Értesítőben: „A régiségkereskedők ma már hihetetlen mértékben behálózák az országot. Nemcsak maguk utaznak, hanem rendes fizetések alkalmazottaikat is utaztatják. Ma már alig van falu, amelyikben ne lenne olyan szatócs és házalóféle ember, aki nem állana összeköttetésben fővárosi, sőt külföldi régiségkereskedővel. Ha ez a szervezet továbbra is akadálytalanul működhetik, akkor hazai múzeumaink elől elharácsolja a gyűjteménynek való anyagot, mire múzeumaink fölébrednek. Ez a kereskedelem hazai kultúránkra való sáros veszedelmet jelent... Törvényt kellene rá hozni, hogy régi emlékeket külföldre szállítani nem szabad. Az ilyen törvényre külföldön már van példa. Miért kelljen e törvény megalkotásában nekünk lenni legutolsóknak, mikor jóformán mi vagyunk a legszegényebbek múzeumokban, tehát nekünk áll legnagyobb érdekünkben az, hogy megmentsük a még megmenthetőt.”⁴

Sági kifakadása alatt a folyóirat szerkesztőjének megjegyzése olvasható: 1912 elején már felterjesztették az ingó műemlékek védelméről szóló törvényjavaslatot a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Valóban, ez megtörtént. Több mint tíz esztendeig

készült maga a törvényjavaslat. 1907-ben Fraknói Vilmos, a magyar múzeumügy akkori feje így nyilatkozott erről: „Szemben azzal a pusztulással, melynek múltunk ingó emlékei, sokszor tulajdonosaik és gondozóik hanyagsága vagy tájékozatlansága miatt ki vannak téve és a veszéllyel, mely azokat a külföldről mindinkább megnyilatkozó kereslet következtében környékezi: halaszthatatlanul szükséges azok oltalmáról, külföldi példák után indulva, törvény útján gondoskodni, amint hogy az ingatlan műemlékek már 1881 óta törvény oltalma alatt állanak... remélni lehet, hogy a fontos kérdés rövid idő alatt megoldás elé vezetetik.”⁵

A remény nem teljesült egyhamar. 1899-ben esett először hivatalos formában szó a törvényjavaslat készítéséről,⁶ ugyanabban az évben, amikor a görög törvényhozás már életbeléptette a maga műemléki és műtárgyvédelmi törvényét. (A magyar törvényjavaslat előkészítésének szemléletére, de a hazai helyzetre is jellemző, amit erről a törvényről 1914-ben magyar múzeumi szakember nyilatkozott: a görög törvény „kissé túl radikális... alap gondolata, hogy az ország területén talált minden műemlék a nemzeti vagyoni része és a polgárok közös tulajdona.”⁷ 1902-ben alakult meg a szűkebb szövegező bizottság, mely 1909-ben fejezte be munkáját. A javaslatot ezután 1911-ben ismertették a szakemberekkel, végleges szövegét ez év decemberében nyerte el.⁸ Nincs mód arra, hogy hiányosságait vizsgáljuk, elég annyit megjegyezni, hogy a javaslat a legmesszebbmenőkig védelmezte a magántulajdont, még a magánosok birtokában levő műtárgyak jéggyébevitelét is a tulajdonos beleegyezéséhez kötötte. Amikor ezen a végző szövegezést végző tárgyaláson javaslat hangzott el arra nézve, hogy legalább a magántulajdonban levő hazai nagybecsű emlékekre biztosítsák az állam elővételi jogát, ezt a magyar kultúrpolitika akkori jellegzetes képviselője, az elnöklő Wlassics Gyula így utasította el: „... tart attól, hogy ezzel túl messze menne a javaslat és belenyúlna a magánjog körébe.”⁹ A műtárgyak külföldre történő kivitelénél a javaslat miniszteri engedély megszerzését írta volna elő. Wlassics „figyelmeztet arra, hogy a jelen szövegezés mellett például Ausztriába se volna kivihető egy ékszerül szolgáló műtárgy, erre is a miniszter engedélye volna szükséges.”¹⁰ Így aztán még ezt az aligha radikális szövegezést is módosították.

Azonban még ez az ilyen kompromisszumokban megnyilvánuló, láthatólag egyáltalán nem radikális törvényjavaslat is elbukott, mint ahogyan erről a múzeumi szakembereket 1914-ben tudósították: „... kedvezőtlen pénzügyi viszonyaink miatt mind ezideig törvényerőre nem emelkedett.”¹¹ Az ingó

műtárgyak védelem nélkül maradtak további tizenöt esztendeig, a magyar múzeumügynek mérhetetlen károkat okozva. Csak az 1929. évi XI. törvény III. fejezete mondotta ki, ugyancsak nem eléggé radikálisan a védelmet, éppen harminc esztendőre a gondolat első jelentkezése után.

Ez volt a helyzet a törvényes védelem tekintetében, országos szinten. Helyenként azonban, ahol egy-egy, éppen a születés, kialakulás stádiumában levő, egyeslet, vagy megyei törvényhatóság által is gyámolított múzeum vezetője segítségért folyamodott a közvetlen hatóságokhoz, elérhette, hogy egy-egy rendelkezés általánosságban biztosított e gyűjtemény számára valami kis előnyt az „orvsatók”, „kincskeresők”, helyel-közzel még a műkereskedőkkel szemben is. Nem mondhatjuk, hogy a Veszprém-vármegyei Múzeum nem kapott volna e fajta támogatást. Már a megalakulását követő hónapokban „régészeti értékkel bíró tárgyak” bejelentését írta elő az alispán valamennyi község előljárási útján. Az 1903. március 3-án kelte körrendeletben például ezt is olvashatjuk: „...miután a múzeum létesítésére első rangú fontossággal bír az, hogy tudva legyen, mikép a megye múltjára, akár történelmi, akár régészeti szempontból csak kis mértékben is jelentőséggel bíró tárgyak vagy emlékek hol és kinek birtokában vannak s ennek kipuhatólására és bejelentésére hivatali állásuknál fogva a jegyzők legalkalmasabbak, felhívom a jegyző urakat, hogy ezen emlékek és régiségek holléte iránt alkalmas úton tudakozódjanak és az eredményről hozzám esetről-esetre tegyenek jelentést.”¹²

Papp Sándor királyi tanfelügyelő néhány nappal később, március 15-én a megye tanítót szólította fel körlevélben: „...figyelmeztessék és világosítsák fel... a tájékozatlanokat, úgy azokat, kik az ily tárgyakat mint értékteleneket elvetnék, valamint azokat, kik csekély, néha pár krajcárnyi személyes haszon fejében készek oly kezekre adni, melyekben a hazára nézve legalább, szintén elveszettnek tekinthetők.”¹³ A múzeum számára a törvényhatóság által meghozott szabályrendeletből is kitűnik: valamilyen jogkört feltétlen biztosítani kívántak részére, így a múzeumi bizottság „alkalmas módon ellenőrzést gyakorol véletlen leletek felett... a vármegye területén fontosabb régészeti leletek helyein szakszerű ásatásokat rendez... megőrzés és kiállítás végett, a tulajdonjog fenntartása mellett régészeti és művészeti műkincsek... számára a múzeumban helyet biztosít...”¹⁴

Hatékonyabb segítséget azonban csak jónéhány év múlva (bizonyára a hathalmi lelet okozta bonyodalmak tapasztalatait is figyelembe véve) 1912-ben nyújtott a megye, amikor körrendeletet bocsátott ki

„a nyilvános múzeumokat illető régiségeknél kövendő eljárás tárgyában.” Az eddigieknél jóval határozottabban szögezte le az alispán e tekintetben a megye álláspontját: „Előfordult esetekből arról szereztem tudomást, hogy az utóbbi időben a mezőgazdasági, építkezési és egyéb földmunkálatoknál felszínre kerülő régiségeket... a találók, vagy a földtulajdonosok... eltitkolva maguknak megtartják, sőt azokat áruba bocsátva maguk javára értékesítik s így e tárgyakat a tudomány és a nagy közönség érdekeit szolgáló közintézetek, az országos nemzeti és nyilvános múzeum elől elvonják.” Kijelenti, hogy a megye területén előkerült leletek a megyei múzeumot illetik, illetve ez hivatott azokat kártalanítás útján magához váltani.¹⁵

Meg kell azonban állapítanunk, hogy ez, a fentebb ismertetett törvényjavaslatnál valóban radikálisabb rendelkezés először nem Veszprém megyében látott napvilágot. Két esztendővel előbb Csongrád megye alispánja bocsátotta ki először az országban hasonló célzattal a maga körrendeletét. Mégpedig ügyesen értelmezve és alkalmazva egy 1872-es belügyminiszteri rendeletet, amely az éremleletek, régiségek és általában a talált és felszínre került műkincsek körüli eljárás szabályozásáról szólt, de amelyet, a jelek szerint, csak kivételes esetekben alkalmaztak eddig.¹⁶ Eszerint ezek a leletek az állam tulajdonát képezik, tudományos intézetek részére való megszerzésük érdekében azonnal köteles a találó, vagy a földtulajdonos a pénzügyi hatóságot értesíteni, amely a továbbiakban hivatalos úton hivatott eljárni.

Laczkónak, bár a hathalmi lelet megszerzésével össze sem hasonlítható módon, volt alkalma másutt is tapasztalni, mennyire erőtleneek mindezek a rendelkezések. Így például 1907. májusában rövid két hét alatt ment végbe a Nagyvázsöny—Zsófiamaajor-i hatalmas, 8000-nél is több érmet tartalmazó római lelet külföldre juttatása.¹⁷ 10-én találták meg szántás közben az edényt, Schwartz Bernát vázsónyi körorvos néhány nap múlva tudatja Laczkóval, megjegyezve: „Azt a pénzt nem volna szabad megengedni, hogy Bécsbe vigyék, mert ide való!” A Lieben Lipót bécsi bankár birtokához tartozó major tisztartója a múzeumigazgató kérésére 18-án már ezt válaszolja: „...a mitől félttem és a mit megakadályozni szerettem volna, bekövetkezett. Tegnap utasítás érkezett az irodába, hogy az egész leletet úgy, a mint van, azonnal küldjék Bécsbe...” A továbbiakban arra kéri Laczkót, forduljon egyenesen Liebenhez, „...a gyorsabb elintézés érdekében lehetőleg német nyelvet használva.” Május 24-én már Lieben válasza is megérkezik: majd módját ejti annak, hogy a veszprémi múzeumnak szánt ér-

meket a leletből megküldje. (1911-ben került erre sor.)¹⁸

Joggal panaszkolta hát el Laczkó Dezső egy mező-laki múzeumbarátnak: „— éppen Pápa vidékéről eddig éppen semmink sincs, daczára annak, hogy ott az őskori leletek éppen nem ritkák. Sajnos, hogy azok legnagyobb része idegen kézre kerül, vagy magángyűjtemények veszik össze s így a mi szép vármegyénk kulturális történetének egybeállítandó képén nagy csorbák esnek.”¹⁹

A falvakat járó műkereskedők és megbízottjaik működéséről bizonyára neki is volt számos személyes tapasztalata, hiszen éppen ebben az időben Nagyvázsonyban és környékén például már az addig nem is igen keresett céhemlékek „gyűjtésére” vetette rá magát egyikük, még szerencse, hogy néhány pecsétnyomót a Nemzeti Múzeumnak szerzett meg a gyűjtött tárgyak közül.²⁰ Egyikük nem átalotta szolgálatait Laczkónak is felajánlani. Ha megfelelő meghatalmazást adnának neki és költségeit, az útiköltséget is beleértve, megtérítenék, hajlandó volna régiségeket gyűjteni a megye községeiben.²¹ Laczkó röviden intézte el az eddigi „körutazásai” eredményeivel kérést: „A vármegye területén magunk gyűjtünk, megbízást nem adunk.”

Nem tudjuk, milyen úton-módon szerzett tudomást a veszprémi múzeum 1906 júniusában arról, hogy a hathalmi gazdaságban értékes leletek kerültek elő. Pontos tudomásuk nem is volt arról, hány tárgyról van szó. Tény azonban, hogy Rhé Gyula, mint a Múzeumi Egylet titkára hamarosan útnak indította az első múzeumi levelet Gic-Hathalomra, Frankl Jenőhöz, aki az ottani, Ihász Lajos földbirtokos tulajdonát képező, de a Frankl család által bérelt birtokon apja, Frankl Henrik megbízásából gazdálkodott. Úgy tudják, 2 bronzszobor, 1 kard, üst és „más hasonló, valószínűleg római tárgy került felszínre” — írja Rhé s kéri Franklt: „...ezen Veszprém vármegye történetére vonatkozó tárgyakat méltóztatnék az ezen célra leginkább hivatott intézménynek: a Veszprémvármegyei Múzeumnak ajándékozni, esetleg ugyanitt letétbe helyezni.”²²

A válasz hamarosan megérkezett s elutasító volt. A későbbiek folyamán kiderült, hogy Frankléknak volt fogalmuk arról, mennyire nem mindennapi leletegyüttes birtokába jutottak. A későbbiek során vonatkozásukat az átadással kapcsolatban saját gyűjteményük gyarapításának szándékával magyarázták. Érdekes, hogy ebben az első válaszban jelentéktelennek tüntették fel a leletet. „...ténylegesen találtunk egynéhány régiséget — írja Frankl Jenő —, mely hír, azonban, mint minden szárnyrakapott dolog, természetesen nagyított mértékben juthatott el Veszprémbe... az egész lelet csupán

négy összefüggő és három összefüggéstelen darabból állott...” Ettől függetlenül, mint „helyi érdekek bíróját”, továbbra is Hathalmon kívánja őrizni, bár megtekintését bármikor szívesen lehetővé fogja tenni.²³

Az elutasító válasz nem kedvetlenítette el Laczkókat. Rövidesen nagyobb tekintélyű személlyel, Koller Sándor alispánnal, egyúttal a Múzeumi Egylet alelnökével iratták alá a második kérést. Ebben ismét ajándékkul kéri a tárgyakat, de felvetik azt a lehetőséget is, „...hogy a tárgyak továbbra is tulajdonát képezve múzeumunkban nagyságod neve alatt lelétként őriztessenek.” Egyúttal azt is közlik, hogy amennyiben valóban nem volna a leletnek „vármegyei vonatkozása”, megtekintése után visszaküldik.²⁴

Nem tudjuk, válaszolt-e Frankl? A tárgyakhoz azonban továbbra is makacsul ragaszkodott és nem küldte be őket. Azt sem tudjuk, jártak-e kint nála a múzeumból, látták-e, miről is van szó? Valószínűnek kell tartanunk, hogy már ekkor tökéletesen tisztában voltak Laczkóék is a lelet jelentőségével, ezt bizonyítja további eljárásuk. Most a jelek szerint még hivatalosabb úton vitték tovább az ügyet. Szalamin János pénzügyigazgató kereste fel a bérlet, alighanem a kincsleletek esetében előírt eljárás szabályaira hívta fel a figyelmét. Szalamin, majd egy másik pénzügyi „főbiztos” ismételt látogatásai a jelek szerint hatottak. Ezért, amikor 1907 elején, most már a főispán által aláírt harmadik kéréssel a tulajdonjog fenntartásával kérte „ezen leletnek, mint vármegyénk őskori története egyik becses emlékének” az átadását,²⁵ március 8-án Frankl a lelet nagy részét: az Apolló szobrot, talapzatát, egy mécses, egy korszót, egy lábast, egy fogantyúalakot és egy „csipkés bronzot” megküldte a múzeumnak. „Megjegyzem — írja a kísérőlevélben —, hogy a szobron és talapzaton történt sérülések a megtaláló gyerekek kezétől származnak és ezek már általunk való megvétélük előtt történtek. A szakember vezetése (?) alatt történt ásatások eredménye csupán a korszó és a tetemesen megsérült lábas voltak; egyebet feltalálni nem bírtunk.”²⁶

A közlés szerint tehát, bár a lelőhely a bérelt birtok területére esett, Frankl „megváltotta” a találoktól az általuk talált tárgyakat. Nem tudni, ki volt az a „szakember”, aki a lelőhelyen további tárgyak után kutatott. Nem lehetett ez a munka alapos, hiszen Rhé megállapította, hogy az elrejtett leletegyüttesnek okvetlen kellett például vastárgyakat is tartalmaznia.²⁷

Közbevetőleg kell kitérnem arra, hogy Rhé két évtizeddel a lelet előkerülése és publikálása után is kutatott a helyszínen, a leletkörülmények és a lelő-

hely pontos meghatározásának tisztázása érdekében. A birtokos (aki a lelet megszerzése idején mint kiskorú örökös szerepel,) Jókay Ihász Miklós 1935 október 7-én írja Rhének: „Hathalmon is utána néztem a dolognak, és néhány emberrel megállapítottuk, hogy hol találták, a tábla melyik részén, a leleteket. Magukkal a megtalálókkal ugyan nem találkoztam, azonban többen vannak, akik rövidebb később látták a lelőhelyet, részben, mert mutatták nekik, részben mert Franklék ásattak újabb lelet után akkor, amidőn a pátkaiaktól, akik megtalálták, megkapták a talált dolgokat... Közülük ketten ma is Pátkán laknak. Érdekes, hogy nem az találta meg a leleteket, aki kiszántotta, hanem később, amikor trágyát teregettek, az ezt a munkát végző suhancok találták meg. Midőn Franklék ásattak tovább, akkor nem találtak ugyan antikitást, ellenben találtak egy arany zsebórárt láncsal. A lelet helyének közelében nagyon sok cserép- és tégladarab van, amely mind a föld mélyéből jött a felszínre. Azt mondják, akikkel beszéltem, hogy találtak egy nagy cserépedényt is a szobrokkal együtt, amelyen igen kicsiny nyílás volt és amellyel gurigáznii kezdtek, mire az eltörött.”²⁸

Rhé 1936 április 30-án kiszállt a helyszínre. Feljegyzéseiben azt írja: „A régi bejegyzés teljesen rossz. A lelet nem Közép- hanem Felsőrépársói volt.” Sárny Dániel és Vasi József sokorópátkai (fentebb is említett) lakosokat meghallgatva, az alábbi jegyzéket állította össze a talált leletekről:

- „1. Galamb forma és nagyságú, a tetejét a hátán ki lehetett nyitni.
2. Nagy szobor.
3. Kis szobor.
4. Hosszú tör, sárga színű.
5. Öntött vaslábos, amelyben a kisebb szobor volt.
6. Bronz lábas (tepsi?).
7. Füstölő, két marékra való gomb alak, annak a fedője kerek lap volt, ezt elgurították és gurítás közben ketté vált.
8. Bronz mécses, amely összelapult.
- Apró sarkos (?) broskok, félkör alakú 6—7 db (?) bronz öntött tárgy.”²⁹

Új helyszínrajzot, vázlatot is készített, ezt azonban a múzeum 25 000-es lelőhelyterképére sajnos nem jelölte be. A környéket bejárva, római telepnyomot figyelt meg Bakonytamási-négylábaj erdőnél és a mellette levő szántón.³⁰

A Veszprém megyei régészeti topográfia előkészítése közben 1963 júniusában néhány, még élő szemtanú említette, Rhé feljegyzéseit igazolva, hogy a gózeke után a szántásból „egy ércgalamb” jött elő, amit Frankl másnap elvitt, állítólag ezt is „egy

láboszerű edényben.” A talált leleteket Frankl csendőrökkel szedette össze.³¹

A leletbeadási aktussal Laczkó, aki ettől kezdve maga vette át az ügy érdemleges intézését, szándékát részben már elérte, biztosította a múzeum számára a tárgyakat. S a további, éveken át tartó perlekedésben is feltétlen előnyös volt a tényleges birtokló szerepében tárgyalnia, mert bár jogilag a lelet 1914-ig Frankléké volt, a leletet ismételtlen visszakérték, Laczkó azt soha többé ki nem adta a múzeumból.

Laczkó következő feladatául a lelet tudományos feldolgozását, közzétételét tűzte ki. Mihalik Józseffel, a Múzeumi és Könyvtári Értesítő szerkesztőjével folytatott levelezéséből világosan kiténik, hogy csak nagy elfoglaltságára való tekintettel mondott le végül Rhé javára a feldolgozásról.³² A Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségét is érdekelte a páratlanul értékes lelet sorsa. Mihalik már 1907 szeptemberében javasolja a mielőbbi ismertetést az Értesítő októberi számában, mivel ezt is a végleges megszerzéshez vezető útnak tartja. „Ez — szerintem — igen helyes dolog volna és a tulajdonosát jól ki lehetne a cikkben dicsérni, hogy a szobrot *ál-landó* letét gyanánt a veszprémi múzeumban helyezte el.”³³ Laczkó késett a cikk megírásával, ellenben bejelentette, hogy a lelet további részét is megszerzi. Mihalik előre is gratulált ehhez.

A még hiányzó Lar szobrot és a négerfejes mécsesét Laczkó ismét a pénzügyigazgató Szalamin útján próbálta megszerezni. Frankl Szalaminhoz írt levelében vonakodott azokat átadni és kissé ingerülten jegyezte meg: „...remélem, hogy Nagyságodnak sikerülni fog az Ön eljárását siettető, illetve közreműködésére számító köröket meggyőzni fennebb kifejtett nézetem jogos voltáról, maradtam ama biztos reményben, hogy legalább Nagyságodnál teljes megértésre találok.” Ez alkalommal jelentette ki először Frankl, hogy saját gyűjteményükben óhajtják a két tárgyat elhelyezni.³⁴ Valóban, nem is voltak már Hathalmon. Pozsonyba, a család tulajdonképpeni lakóhelyére vitték át őket. Az elutasítás után Laczkó a lelet tudományos feldolgozásának idejére, néhány napra, legfeljebb két hétre kérte azokat kölcsön.³⁵ Ilyen módon már Frankl is beleegyezett a dologba,³⁶ s csakhamar együtt volt 1908 tavaszra a veszprémi múzeumban a teljes lelet.³⁷

A következő lépés Laczkó részéről az volt, hogy a Felügyelőség közvetítését kérte: írjon a vallás- és közoktatási miniszter a tulajdonosnak s kérje tőle: helyezze el a tárgyakat továbbra is a múzeumban. Együttal utasítást kért és kapott is, hogy amíg ez a „tudomány érdekében teendő eljárásunk a hazafias

tulajdonos részéről akadályba nem fog ütközni... az eddigi gondossággal továbbra is a vezetése alatt álló múzeumban őrizni szíveskedjék..." a leletet.³⁸ Mihalik József, aki az ügyet Budapesten intézte, a fent idézett átirathoz mellékelte levélben azonban figyelmeztette Laczkót: "...sajnos, nagyobb hatalmunk nincs arra, hogy azok sorsát kedvezően biztosítsuk..." Kéri javaslatát: "...minő esetleges más módot ajánl igen tisztelt igazgató úr az illető megközelítésére nézve, hogy ti. a kérésnek engedjen... hogy idejekorán intézkedhessünk, így ezzel elejét vehessük a veszedelemnek."³⁹

Úgy látszik, hogy a minisztérium közbenjárása nemcsak sikertelen volt, hanem Franklék szemében is egyre fontosabbnak tűntette fel a leletet. Így történt, hogy Frankl Jenő, Szalamin pénzügyigazgató jelenlétében csak azzal a feltétellel egyezett bele a lelet végleges átadásába, ha apja ennek fejében kitüntetés fog kapni.⁴⁰ Laczkó megígérte, hogy ilyen értelemben el fog járni, ez meg is történt, Mihalik örömmel vette tudomásul, hogy a lelet sorsa biztosítva van, de válaszában megjegyezte: „A kitüntetés érdemére nézve nem nyilatkozhatom, mert ezt bizalmasan meg kell tárgyalnom Fraknoi úr Ő Mt-gával...“⁴¹

Az 1908 júniusának elején folytatott megbeszélés után alig másfél hónappal Frankl Jenő, arra hivatkozva, hogy apja tulajdonképpen nem is tud a dologról, sőt nem is ambicionálja, hogy kitüntetésben részesüljön, visszaköveteli a leletet, ha rövidesen nem lesz meg a kitüntetés.⁴² Miután Frankl látta, hogy a múzeum és a múzeumigazgató számára milyen becses leletről van szó, állandóan a tárgyak visszakérésével fenyegetőzött, ezzel igyekezett Laczkót a kitüntetés megszerzésére sarkallni. Laczkó persze alighanem jobban tisztában volt azzal, milyen kilátások vannak ebben az ügyben és ezért igyekezett elejét venni annak, hogy a kudarc esetén a múzeum elveszítse ezt a kincsét. Ezért már 1908 végén más irányban is kezdett tájékozódni.

Abból kiindulva, hogy a lelethez nemcsak a találonak, vagy birtokosának, hanem a föld tulajdonosának is köze van, az Ihász-családnál is puhatólni kezdett.⁴³ Kiderült, hogy a kiskorúsága miatt gyámság alatt álló Jókay-Ihász Miklós a törvényes birtokos, aki érdemben nyilatkozni nem tud, bár az ügyben a múzeum oldalán áll. „Az érdekes és kétségkívül értékes hathalmi leletekre nézve mindenestre abban a meggyőződésben vagyok, hogy azokat egyéni érdekeknek kiszolgáltatni nem szabad, mert azoknak egyedül megillető helye ott van, ahol őket a régiség- és művészetkedvelő közönség szemlélheti: a múzeumban. Ha tehát rajtam állana, úgy én mindenestre már csak hazafiságból is, mert

műkincsekben éppen nem gazdag magyar múzeumaink anyagának növelése minden magyarnak — aki teheti — hazafias kötelessége a megillető helyek egyikére juttatni azokat. Azonban nekem, mint kiskorúnak, rendelkezni semmiről sincs törvényes jogom s így én semmi tulajdonomról senki számára jogérvényesen le nem mondhatok." Azt javasolja, hogy őriztessék a tárgyakat az árvaszékkel, vagy az árvaszék tegye letétbe a múzeumban mindaddig, amíg nagykorúságának elérése után maga adja át őket „az őket megillető helyre.“⁴⁴

Időközben, míg ez a kapcsolatfelvétel sikerült, Frankl Jenő egyre határozottabban követelte vissza a tárgyakat, a jelek szerint a kért és ígért kitüntetés megszerzésében már nem bízott.⁴⁵ Apja jogaira hivatkozott, a saját letéti nyilatkozatát semmisnek jelentette ki, mivel a birtokos nem ő, tehát lényegében nem is rendelkezhetett volna érdemlegesen. Apját, mint írja: „tekintettel arra, hogy az Önök által előzetesen recompenzációként ígért tény be nem következett, én ezáltal semmi kézzel fogható kifogással őt tehát jogos követelésétől el nem üríthetem." „Annak idején is ismételtlen hangoztattam — fejtegeti alább —, hogy édes apám ilyesmért (ti. a kitüntetésért) soha egy lépést nem tett egész életében, jóllehet volt idő, a mikor ehhez hozzájutni nem éppen nehéz dolog volt az olyanoknak, akiknek ez módjukban állott.“⁴⁶

Ez az 1909 év végén íródott levél kellemetlen helyzetbe hozta Laczkót, mivel Ihászék állásfoglalását ekkor még nem ismerte, tehát nyíltan megszakitani Franklékkel a tárgyalást nem volt ajánlatos. Ezért újabb akcióba kezdett. Hunkár Dénes főispánnal íratott levelet az ügyben mindeztől háttérbe húzódo, de mindenről alaposan tájékozódott idősebb Franklhoz. A levélben már nemcsak a lelet múzeális jellegét emelik ki, nemcsak hazafias áldozatkészségre hivatkoznak, hanem az öregúr hiúságát is megcélozzák: „...tekintve különösen azt a körülményt, hogy ezen ügyben Nagyságodnak, mint vármegyénkben a közigazdaság terén kiváló érdemekkel ékeskedő egyéniségnek jóindulatára... appellálhatok..." — írja a főispán —, kéri a lelet átengedését és kilátásba helyezi: „... ha e sorok célt érnek, bizonyára módot fog találni a letéteményezés érdemleges méltánylása is.“⁴⁷

Ezúttal azonban még a főispán közbelépése sem segít. Frankl Henrik, arra hivatkozva, hogy a letét végeredményben bármikor visszavonható, s neki és bátyjának is van magángyűjteménye, határozottan kéri a tárgyak kiadását.⁴⁸ Ennyi merevség láttán egy pillanatra talán már Laczkó is belefáradt a négy éve tartó kilátástalan agitációba, érvelésbe. Közli Frankl Jenővel, nem az apjával, hogy úgy

látszik, nincs más hátra, mint a leletek visszaadása, de kéri türelmüket addig, míg erre a Felügyelőség engedélyét megkapja, hiszen talán annak is van beleszólása az ügybe.⁴⁹ Lehet azonban, hogy ez az engedékenységek is csak taktika volt, mindenesetre két hét múlva Laczkót újból a tárgyalások, akciók kellős közepén találjuk, miután Budapesten alaposabban tájékozódott Frankl kitüntetésének lehetőségei felől. Kiderült, amint ez várható volt, ezt Frankl Jenővel sietett közölni is: a kitüntetéshez jótékonyági, vagy kulturális célra szánt alapítvány, illetve adomány lefizetése is szükséges.⁵⁰ A jelek szerint ezt a feltételt az ifjabb Frankl, aki ismét átvette a közvetítő szerepét, elfogadta, hiszen még azzal is egyetértett, hogy „a jelenlegi zavart viszonyok” (1910 január) miatt halasszák el az ügyet néhány hónapra.

Az év közepén azonban, világosan látszik, ismét az ügyet sürgetendő, Frankl Henrik zsarolja Laczkót: követeli vissza tulajdonát, még pontos időpontot is bejelent, amikor megbízottai a leletért Veszprémbe utaznak.⁵¹ Laczkó ismét nehéz helyzetbe kerül, hiszen ő aztán igazán nem tehet róla, hogy a „magas kormány” vonakodik a Frankl-család érdemeit elismerni. Ezért, mivel kezében most már ott van a Jókay-Ihász-féle nyilatkozat is, amivel eddig nem érvelt, részben erre, részben a fentebb már ismertetett, a csongrádi alispán által is megfélelően interpretált 1872. évi rendeletre hivatkozva, egy kisebb jogi tanulmánynak is beillő, terjedelmes levélben kifejti érveit, melyek alapján a „rideg törvényes út” teljesen új helyzetet fog majd teremteni, s melyek értelmében szó sem lehet a lelet visszaadásáról.

Előljáróban felveti: ki egyáltalán a lelet jogos tulajdonosa? A kincs, ha 300 koronát meghaladó értékű, egyharmadrészt a földtulajdonosé, egyharmadrészt a találóé, a harmadik harmad a kincstáré. Ezek alapján: „Nagyságodat a kérdéses... kincslelet mint ilyen sem mint tulajdonost, sem mint találót, sem végül mint jogutódot nem illeti. Ellenben igényt tarthatnak a fenti címek, a lelet értékének egy-egy harmadára, ha igényük jogossága beigazolható.” Franklék azzal érveltek, hogy a föld tulajdonosa a leletet odaajándékozta nekik. Laczkó vitatja, hogy lényegében a földesúr sem ajándékozhat el egy, csak egyharmad részben a tulajdonát képező értéket. Ugyanakkor vitatható, tisztában volt-e a tulajdonos a lelet értékével? Az sem biztosít teljes mértékű jogigényt, hogy a találóktól Franklék megvásárolták a leletet. A tulajdonos a helyi, a körzeti, vagy a Nemzeti Múzeum lehet. Minthogy Hathalmi múzeum nincs, a körzeti, ez esetben a vármegyei múzeum jogigénye elvitathatatlan. És a tárgyak

most már a múzeum birtokában is vannak, ennél fogva Franklék legfeljebb a lelet becsértékének bizonyos hányadáért pörösködhettek.⁵²

A különben igen jó okfejtéssel Laczkó elkésett, hiszen egészen idáig, öt éven keresztül a múzeum több ízben elismerte a letéteményezők tulajdonjogát, ennél fogva a kötelező előírásokat (leletek azonnali bejelentése, sorsáról döntés kérése a pénzügyi hatóságoknál stb.) a kezdet kezdetén maga a múzeum sem tartotta szem előtt. Valószínű, hogy ennek Laczkó is tudatában volt, ezért fejezte be levelét, visszatérve a jogászai csűrészcsavarásból, a számára idegen módszertől, igazi stílusára: „Kegyeskedjék figyelembe venni azt a körülményt, hogy vármegyei múzeumunkat a tudomány és a közművelődés iránt való önzetlen lelkesedés teremtette meg...”, ez indokolja eljárásukat.

Frankl Henriket azonban a jelek szerint sem a jogászai okfejtés, sem a szívhez szóló kérés nem hatotta meg. Rendkívül udvariasan ugyan, de közli, hogy Laczkó felfogásával nem ért egyet. Mielőtt azonban az ügyet más útra terelné, megkérdezi, van-e arra lehetőség, hogy személyesen találkozzanak?⁵³ A találkozóra, ha nem is azonnal, 1911 januárjában sor került. A jelek szerint Laczkót a továbbiakban már csak a dolog historikuma is érdekelte, ezért minden megbeszélésükről feljegyzéseket készített.⁵⁴ Rögtön az első megbeszéléskor kiderült, hogy szó sincs arról, mintha az öreg Frankl nem „ambicionálná” a rangot, kitüntetését. Belátván azt, hogy a hathalmi lararium átadása mellé még kell valami mást is vetni a serpenyőbe, formálisan megbízta Laczkót, hogy eszközölje ki számára a magyar nemességet, ezért hajlandó még 25–30 000 koronát is áldozni, bármilyen célra. Ettől kezdve a lelet visszakérése lekerült a napirendről. Frankl most már csak segítő társat lát a múzeum igazgatójában, aki hajlandó lesz számára megmozgatni mindenkit kitüntetésé ügyében.

Frankl ebben nem is csalódott. Alig hihető, hogy Laczkó eddig is komolyan hitte volna azt, amit még jónéhány évvel ezelőtt leírt: „...szándékunk tiszta, amennyiben azt (ugyanis a kitüntetés szorgalmazását) kizárólag édesatyja hazafias elhatározása és érdemes személye iránti tisztelet vezérli.”⁵⁵ De most, Frankl már nem is leplezett mohó vágyát látva, ismerte, alaposan meggyőződhetett arról, milyen tekervényesek Magyarországon a műtárgymentés útjai, s egyúttal, milyen csábító lehet a vagyonos, de az országban idegen számára a magyar úri társadalom rang- és címkörságos világa. Ismeretes, éppen ebből az időből, néhány megnyilatkozása, mellyel a politikai élet kavargását szemlélte: „A város és vármegye most tele van újdonsült képviselő-

lőjelöltekkel s a harci zajban a szegény Múza lapít", — írja Indiában, élő (s a múzeuma számára tárgy-gyűjtésre ugyancsak beszerezett volt tanítványának. „Most sajnos olyan zavart politikai viszonyok közt van ez a mi, századok óta gazdasági rab-ságban sínylődő szegény országunk, hogy mai napig sincs megszavazott országos költségvetésünk és így azt sem tudjuk: kapunk valami államsegélyt az idén, vagy sem.”⁵⁶ S egy másik, ugyancsak Indiában élő magyar újságírónak írja: „Sajnos, hogy most egy időre ily irányú (kulturális) törekvéseinknek gátat vetnek a mostoha hazai viszonyok. Négyszázados és még mindig meddő politikai küzdelmeink, önállóságra való törekvésünk bágyasztó sikertelensége ellankaszt minden hasznos társadalmi mozgalmat is.”⁵⁷

Effajta keserű tapasztalatokkal gazdagabban, de a múzeum iránti lelkesedését megőrizve néhány nap alatt már a főispánnál, Jánosi Ágoston címzetes püspöknél, majd Budapesten Fraknói Vilmosnál kilincsel Frankl Henrik úr magyar nemessége ügyében. Részben eredményesen, részben nem. Az ügyet mindenki támogatja, azonban kevesellik Frankl áldozatkészségét. Fraknói közli, hogy hasonló kitüntetésért egy bécsi nagykereskedő a napokban adott a Nemzeti Múzeum céljaira 100 000 koronát, nem hiszi tehát, hogy a felajánlott összeg megfelelő lenne. Praktikus tanáccsal is szolgál: Frankl tegyen még egy jelentős összeget takarékbba azzal, hogy ezt a vallás- és közoktatásügyi miniszter szabad rendelkezésére bocsátaná, kívánsága teljesítése esetén. Ha nem sikerülne a dolog, kamatostól visszakapja a pénzét!

Frankl fontolóra veszi a tájékoztatást. Arra gondol, hogy az akcióba bevonja fivérét, Vilmost is, aki Esztergomban keményítőgyáros.⁵⁸ Talán azzal a meggondolással, hogy ha nagyobb az áldozat, terjedjen ki többjükre is az udvar kegye. 1911 tavaszán az ügy meglehetősen előrehaladt. Már csak a főispán meleghangú ajánlása és méltánylása hiányzik, majd nyárra az is elkészül, decemberben már a minisztériumba került a Felügyelőség előterjesztése.⁵⁹

Most még egy kis bürokratikus huzavona bonyolítja a dolgot. 1912 őszéig a VKM-ből nem tudott továbbjutni az akta a miniszterelnökségre. Újabb erőfeszítésekre, közbenjárókra van szükség.⁶⁰ Most Óváry Ferenc veszprémi képviselő jut szerephez az ügyben, amint Mihalik Laczkónak írja: „... üdvös volna tehát, ha ez ügy érdekében dr. Óváry Ferenc orsz. képviselő úr mielőbb megsürgetné a dolog elintézését, mert tartok tőle, hogy a veszprémi múzeum pótolhatatlan kárára az ügyet elaltatják, vagy

a végtelenségig elhúzzák.”⁶¹ Óváry hamar utánajár a dolognak, de nem jó hírekkel szolgál: „Frankl ügyben igen rossz híreket hallok. A do ut des nem áll kellő arányban állítólag.”⁶² Laczkó, mit tehet egyebet, ezt is közli egy újabb megbeszélés alkalmával Frankl Henrikkel. Alighanem eredménnyel, bár 1912 őszétől 1914 januárjáig nincs hírünk a Frankl-ügy újabb hullámainról a múzeum irattárában.

Ekkor, január 2-án ismét Laczkón az intézkedés sora: kéri Franklt, hogy személyére és családjára vonatkozó életrajzi adatait állítsa össze és sürgősen küldje be a főispánhoz.⁶³ „A kijárók” sorába, úgy látszik, Frankl már a Felügyelőség munkatársait is bevonta, Mihalik, maga is gúnyosan, írja Laczkónak: „Olvastam Frankl H-hoz írt levelét a curriculum vitae ügyében. Ezt összekalapáltuk s Frankl maga vitte Veszprémbe a főispán úrhoz. Ha onnét mihamarább megkapja a miniszter, az ügy most már hamarosan eldőlhet.”⁶⁴

El is dőlt. Áprilisban kérte Frankl az utolsó szolgálatot Laczkótól. Megkapta, amire vágyakozott és most szeretné a főispánnak személyesen megköszönni közbenjárását. Tudakolja meg Laczkó, mikor lesz a főispán odahaza?⁶⁵

1914 május 20-án a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége megküldi a Veszprémmegyei Múzeumnak Széphelyi Frankl Henrik és Vilmos urak díszesen kiállított örök ajándékozó levelét, mellyel visszavonhatatlanul a múzeumnak adományozták a nagydémi leletet.⁶⁶ A múzeumnak ez évről kiadott jelentése is hírüldja az eseményt és még valamit, amiről eddig a levelezésből nem értesültünk. „Ők azok a nemeslelkű férfiak, akik ezen önmagát dicsérő tettök mellett még állandó múzeumi épületünk felemeléséhez is 30 000 korona adománnyal járultak. Legyen szabad a magyar közművelődési intézmények ezen két érdemes Mecénásának múzeumunk és műértő közönségünk marandó háláját és tiszteletét e helyen is kifejezni.”⁶⁷ Ám a „nemeslelkű férfiak” — kiknek jellemét a múzeumi emberek közül legalább Laczkónak bizonyára alkalma volt megismerni — nem jutottak ilyen olcsón társadalmi elismertetésük ezen fontos állomásához. Még egy múzeum köszönheti boldogulását címkórságuknak, a pécsi. Franklék a pécsi városi múzeumnak adták a Rákóczi út sarkán álló egyemeletes, 80 000 koronát érő házukat és 2000 korona készpénzt.⁶⁸

Ez a nagydémi lelet múzeumbakerülésének és Széphelyi Frankl Henrik és Vilmos urak magyar nemesi előnevének igaz története.

Éri István

- ¹ Rhé Gyula: *Apolló és lares-szobor Veszprémben* – Múzeumi és Könyvtári Értesítő (MKE) 1908. 119–127.
- ² L. még Hekler Antal: *Archaeológiai jegyzetek vidéki múzeumainkból*, II. – MKE 1910. 14.
- Römische Bronzen aus Ungarn* (U. o.) – Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, 1908. 240.
- Gabriel v. Kinsky: Archäologische Funde im Jahre 1908. Ungarn.* – Archäologischer Anzeiger 1909. 294–295.
- Magyarország régészeti leletei* (szerk. Thomas Edit) – Bp. 1957. 230.
- Thomas-Szentlélek: Vezető a veszprémi Bakonyi Múzeum régészeti gyűjteményében.* – Bp. 1959. 36.
- Sajtó alatt van B. Thomas Edit: Lar angustii clavi* – (Folia Archeologica XV. 1963.), illetőleg u. ö.: *A nagydéli lararium c. két tanulmánya.*
- ³ Mindössze ennyit ír: „Mivel a leletet csak több részben lehetett beszerezni, a közzététellel mindaddig várunk kellett, míg az összetartozó összes tárgyak együtt lesznek, ami végre a közelmúlt napokban megtörtént, jelen ismertetést azzal a megjegyzéssel adom, hogy a lelőkörülményekre vonatkozó adatokat csak hallomás útján szerzett értesülésből nyertem...” – Rhé I. m. 119.
- ^{3/a} A korabeli helyzetre vonatkozóan alapos tájékoztatást nyújt az egyébként Veszprém megyei, zirci járásbíró cikke. *Galamb István: A régiségleletek ügyének állami kezelése s az erre vonatkozó törvények és rendeletek RTE 1879–1885. 193–230.*
- ⁴ Sági János: *Múzeumok és régiségkereskedők.* MKE 1913. 264. 266.
- ⁵ Fraknói Vilmos: *Visszatekintés egy évtized munkásságára (1898–1907)* MKE 1907. 130.
- ⁶ *Törvényjavaslat az ingó műemlékek védelméről.* MKE 1911. 46.
- ⁷ *Az új francia műemlékvédelmi törvény.* MKE 1914. 224.
- ⁸ *Az ingó műemlékek védelme.* MKE 1912. 38–41.
- ⁹ MKE 1912. 69.
- ¹⁰ U. o.
- ¹¹ MKE 1914. 224.
- ¹² *Veszprémvármegyei Hivatalos Lap.* 1903. 10. sz. I. mell.
- ¹³ *Bakonyi Múzeum Irattára* (BMI) 1903/28.
- ¹⁴ BMI 1907/67. 8. §
- ¹⁵ *Veszprémvármegyei Hivatalos Lap.* 1912. 21. Szó szerint közli. *A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és a Múzeumegylet Együttes Évi Jelentése 1912-ről.* Veszprém, 1913. 6–8. A 8385/912. sz. rendeletet 1927-ben a vármegye ismét megújította 6621/1927. sz. alatt. – *Veszprémvármegyei Hivatalos Lap.* 1927. 14. sz.
- Erdemes megemlíteni, hogy már a megyében először felmerült múzeumlapítási kezdeményezést is igyekeztek szabályrendelettel támogatni 1873-ban (4897. sz. alatt). Majd a vármegye törvényhatósága kezdeményezte 1919 december 9-én hozott véghatározatában kormányrendelet kiadását a múzeumi bizottság javaslata alapján, „a múkincseknek az elkallódástól és kivándorlástól való megvédése érdekében”. (14.473/1919. sz.) A véghatározatot, melyet a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz terjesztettek fel pártolás céljából, a megye az összes társ-törvényhatóságoknak is megküldte. Az eléggé radikális szöveghez kimondja: „1) a múkincseknek az elkallódástól és kivándorlástól való megvédése érdekében szükségesnek tartja a magánosok, valamint a műkereskedők birtokában levő múkincsek hivatalos fellejstromozás útján való nyilvántartását s ezek eladásra kerülése esetén nyilvános múzeumok vásárlási előjogának biztosítását.
- 2) Szükségesnek tartja, hogy a magánosok birtokában levő múkincseknek a múzeumok időszakos kiállításaira való átengedése a magánosoknak köteleességévé tétessék.
- 3) hogy a muzeális anyagok kereskedelmi forgalomba hozatala csak bejegyzett czégek közvetítésével történhesék, a zugkereskedés pedig eltiltassék és szigorúan megfenyíttessék.
- 4) muzeális anyagok megszerzése vagy elidegenítése hatósági engedélyhez köthessék, és végül, hogy 5) muzeális anyagok az ország határain kiszállítása megtiltassék.”
- ¹⁶ *Csongrád megye alispánja a régészeti leletek érdekében.* MKE. 1910. 243–44.
- ¹⁷ BMI 1907/69–70.
- ¹⁸ Miután Lieben két osztrák numizmatikussal publikálta (Numismatische Zeitschrift N. F. II. 1909. 117–136) L. erre B. Sey Katalin: *A Zsófiapusztai lelet.* – Numizmatikai Közlemények 1961–62. 29.
- ¹⁹ Mihály Géának, 1906 dec. 12. BMI. 1906/251.
- ²⁰ A vázsonyi varga cég XVII. századi, az itteni takács cég 1693-ból származó réz pecsétnyomóit Sági Lajos adta el. (MNM leltárkönyve, 173. és 173. b. 1830. sz. alatt.)
- ²¹ Ertl Károly Sárogrésdről, 1909. aug. 10. BMI. 1909/193.
- ²² Rhé datálatlan, de 1906 jún. 18. előtti fogalmazványa BMI. 1906/36.
- ²³ Frank Jenő Hathalomról 1906. jún. 18. BMI. 1906/ad 36.
- ²⁴ Rhé datálatlan, de 1906 júliusi fogalmazványa. BMI. 1906/ad 36.
- ²⁵ 1907 febr. 12. BMI. 1907/24.
- ²⁶ BMI. 1907/32. – Laczkó már a következő napon bevezette a tárgyakat a szerzeményi naplóba, 1683. tételezám, mint Frankl Henrik letétjét.
- ²⁷ Rhé I. m. 120. – „Arra a kérdésre, hogy az egykor elrejtett tárgyak valamennyije együtt van-e, teljes bátorsággal merek tagadólág válaszolni.”
- ²⁸ BMI. 1935/195.
- ²⁹ *Bakonyi Múzeum régészeti adattára.* – Rhé Gyula II. számmal jelzett „Gic (Hathalom) Nagydém” feliratú jegyzetfüzetében 3–5. o.
- ³⁰ Rhé jegyzetfüzete, 6–7. o.
- ³¹ Vathy Gábor ny. pápai ügyvéd és Kovács Imre sokorópátkai iskolaigazgató segítségét, akik az adatközlők (Kanczler József, Marics Imre és Varga József) felkeresésében működtek közre, ez úton is köszönöm.
- ³² Mihalik József levelei 1908. március 3. és 7. BMI. 1908/22. 1907. szept. 10. BMI. 1907/114. (Egyébként ez a levél is mutatja, mennyire bizonytalan volt a letéteményezés jogi oldala, az állandó „örök letét” csak óhajítás volt a múzeum részéről.
- ³³ 1908. március 30. a leletnek még nálunk levő töredékresztét nem szívesen adom senkinek, mivel magunk is kisebb-nagyobb mértékben gyűjtünk az ilyen dolgokat, valamint a mi gyűjteményünk gyarapítására és emlékképpen fenntartani kívánunk.” BMI, 1908/ad 26.
- ³⁴ 1908. márc. 31. BMI. 26. b./1908.
- ³⁵ 1908. ápr. 5. „Nagyságod levele után azonban nem tehetek egyebet, mint a még nálunk levő két darabot a lelet leírásának kiegészítésére, annak elkészültéig átengedni...” BMI. 26. c./1908.
- ³⁶ A Lar szobrot ápr. 14-én, a mécseset ápr. 21-én küldte. – BMI, szám nélkül.
- Laczkó véglegesen 1908. június 12-én Frankl Henrik és Jenő letétjeként vezette be a szerzeményi napló 2059. tétel-sz. alá.
- ³⁷ *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége* (MKOF) 1908. – 1908. május 4. BMI. 47. d./1908.
- ³⁸ 1908. május 6. BMI. 49. e./1908.
- ³⁹ Laczkó feljegyzése Frankl egyik levelén: „Jún. 2-án Frankl J. Szalamin Jánossal a múzeumban. Fr. beleegyezett (szóbelileg) a lelet végleges letétbe helyezésébe.” BMI. 61. j./1908.
- ⁴⁰ 1908. jún. 5. BMI. 62. i./1908.
- ⁴¹ 1908. júl. 15. „Édes atyám ittlétekor már kétszer tudakolta a régiségeket, melyeket, mint méltóztatik tudni, csak rövid időre adott át nekem... utalással azon kiténtetésre, melyet Szalamin igazgatóhelyettes úr jelenlétében, mint édes atyámnak adományozandót, közösen megbeszélünk...” figyelmezteti Laczkót, ha erre hamarosan nem kerül sor, visszakéri a régiségeket. BMI. 1908/166. o.
- ⁴² Így pl. 1908. december 14-én másolatban megszerezte az időközben elhunyt Ihász Lajos végrendeletét, melyben a hathalmi uradalom sorsára vonatkozó intézkedés is voltak. BMI, ikt. nélkül, hath. cs.
- ⁴³ 1910. január 3-án másolja le és küldi el Ihász Lajosnak Hunkár Dénes főispánnak fia erre vonatkozó nyilatkozatát. – BMI, ikt. nélkül.
- ⁴⁴ 1908. aug. 13. sajnálattal kell kiigazítanom azt a tévedést, mely szerint Frankl Henrik úr, édes atyám az említett bronzleletet a múzeumnak adományozta volna.

Erről Főtisztelendőségnek okmánya nincs és nem is lehet kezében..."

„tekintettel arra, hogy a felajánlott ellenérték, illetve a kezdeményező lépés beváltása még mindig késik, legnagyobb sajnálatomra az engedélyokmányt még mindig nem volt alkalmam beszerezni.” BMI, 108. b./1908.

1909. dec. 11. „Edes apám ismételt reklamációja folytán kérném az általa ideiglenesen átengedett régiségek szíves visszaszármaztatását.” BMI, 202/1909.

⁴⁰ 1909. dec. 15. BMI, 204/1909.

⁴¹ 1909. dec. 16. BMI, 203/1909.

– Persze, hamarosan kiderült, hogy éppen az önértetes atya igyekezett a legjobban valamilyen kitéréshez jutni.

⁴² 1909. dec. 21. Elnézést kér, hogy németül válaszol, de nem tud annyira jól magyarul, hogy válaszolni merne. (Megjegyzendő, hogy német helyesírása is kétségteljesen rossz.) BMI, 207/1909.

⁴³ 1909. dec. 24. BMI, 209/1909.

⁴⁴ 1910. jan. 11. Laczkó levele Frankl Jenőhöz (alapítvány ügy stb.)
Jan. 17. Fr. helyesítő válasza, BMI, 8. ill. 11/1910.

⁴⁵ 1910. jún. 20. BMI, 74/1910.

⁴⁶ 1910. jún. 23. u. o.

⁴⁷ 1910. július 8. BMI, 75/1910.

⁴⁸ 1911. jan. 19, 28, febr. 9, 11. BMI, egy számozatlan jegyzetlapon hathalmi iratok között.

⁵⁵ Frankl Jenőhöz, 1908. június 8. BMI, 61. k./1908.

⁵⁶ Levele Ludvig Jenőhöz, 1910. márc. 20. BMI, 37/1910.

⁵⁷ Levele Löffler Manóhoz, 1910. március 27. BMI, 36/1910.

⁵⁸ 1911. jan. 30., febr. 5, 9. BMI, ikt. nélkül, jegyzetlapon hathalmi iratok között.

⁵⁹ Frankl Henrik ebben az évben további 3 levelet intéz Laczkóhoz: febr. 24-én, máj. 13-án, júl. 20-án. BMI, ikt. nélkül, 65 és 103/1911. – Laczkó júl. 24-én válaszol: az ajánlás miatt nem szükséges még egyszer Franklnak Veszprémbe jönnie. BMI, ad 103/1911.

⁶⁰ Ováry Ferenc leevle Laczkóhoz 1912. szept. 30. BMI, ikt. nélkül.

⁶¹ 1912. okt. 7. BMI, ikt. nélk.

⁶² 1912. okt. 30. BMI, ikt. nélk.

⁶³ BMI, ikt. nélk.

⁶⁴ 1914. jan. 26. BMI, ikt. nélk.

⁶⁵ 1914. apr. 30. BMI, ikt. nélk.

⁶⁶ BMI, 43/1914.

⁶⁷ A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet együttes Evi Jelentése 1914-ről. – Veszprém, 1915. 3–4.

⁶⁸ MKÉ 1914. 228. Dombay János 1956-ban megjelent összefoglaló múzeumtörténeti tanulmányában nem említi ezt, csupán házigatlanok vásárlásáról tud a Rákóczi úton. – Dombay János: *A Janus Pannonius Múzeum Evkönyve*. – Pécs, 1956. 187–188.

Geschichte der Erwerbung des Nagydémer Larariums

Das Bakonyer Museum in Veszprém besitzt eine hochbedeutende, auch in der internationalen Archäologenwelt in Evidenz gehaltene Fundgruppe aus Nagydém. Verfasser bespricht die Fundumstände, sowie die überaus grossen, für jene Zeit charakteristischen Schwierigkeiten der Erwerbung derselben für das Museum.

Der Fund kam im Frühling 1906 auf dem Gut von Felsőrépáspuszta der Gemeinde Nagydém, Besitztum der Familie Jókay-Ihász (Seitenverwandtschaft des grossen ungarischen Schriftstellers Mór Jókai) beim Tiefackern ans Tageslicht. Obwohl der Pächter des Latifundiums, Heinrich Frankl, die Fundstücke von den Findern durch Gendarmen wegnehmen liess, sind einige Objekte trotzdem abhangen gekommen.

Einige Km vom Fundplatz entdeckte Gy. Rhé eine römische Ansiedlung.

Der Begründer und erster Direktor des Museums Veszprém, Dezsó Laczkó und sein Mitarbeiter, Gyula Rhé, haben vom Fund bald Kenntnis erhalten und wollten denselben mit Rücksicht auf seine hohe Bedeutung für das Museum des Komitates erwerben. Ihre Bemühungen stiessen aber auf unerwartete Schwierigkeiten.

Da ein Gesetz für die Bodenfunde zu Schaden des Museumswesens damals noch nicht erlassen war, haben sich einheimische und ausländische Kunsthändler, sowie Kunstsammler auf die wertvollen Fundobjekte geworfen. Es drohte die Gefahr im Verzug, dass die gefundenen Kostbarkeiten des Larariums nach Ausland geschleppt werden.

In Ermangelung einer entsprechenden Dotation konnte aber das junge Museum nicht genug der Gelder aufreiben.

Es wurde ein acht Jahre lang dauernder Kampf gegen die Familie Frankl um den Besitz der Fundstücke geführt, der fast in Prozess geraten ist. Endlich gelangten die Objekte auf eine ganz sonderbare Weise ins Museum. Der Museumsdirektor liess die Familie Frankl mit Hilfe von mächtigen Protektoren in den ungarischen Adelstand erheben.

Es ist eine Ironie der Geschichte, dass der wohlhabenden fremden Bürgerfamilie auf Kosten der Donation eines wertvollen Fundkomplexes in die Klasse des ungarischen Feudaladels zu gelangen (Mai 1914) kurz vor Ausbruch des ersten Weltkrieges geglückte, als die gesellschaftliche Ordnung der habsburgischen Monarchie vor der Liquidierung stand.

István Eri